Квасюк Лариса

КАНОНІЧНІ ТА АПОКРИФІЧНІ ЄВАНГЕЛІЯ В ПАМ'ЯТКАХ ІКОНОГРАФІЇ ОСТРОЗЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Іконопис та духовна література упродовж багатьох століть знаходяться в безперервному зв'язку і впливають один на одного постійно. В їх основі лежить один і той же зміст, даний Святим Письмом. Одна форма підкріплює іншу, популяризує її, сприяє її загальному розвиткові у смислі кращого вираження ідеї, - вважали візантійські отці церкви. Тому близьке знайомство з пам'ятниками одного роду необхідне для повного розуміння іншого; і не можна займатися іконографією, не звертаючись до пам'яток літератури, з іншої сторони її хід і дії, згідно з постановами VII Вселенського собору у Візантії, не можуть стати загальнозрозумілими і конкретними, якщо їх не ілюструвати іконописом.

Християнський іконопис черпає свій зміст у духовній літературі. У цій статті робиться спроба проаналізувати, якими саме моментами з канонічних та апокрифічних Євангелій, в якій формі і в якій мірі користується християнське мистецтво (на матеріалах збірки празникових ікон Острозького краєзнавчого музею).

Оскільки від Різдва Христа вийшли всі свята, то і своє дослідження ми почнемо з ікони, що розповідає про цю подію - "Поклоніння волхвів" (XVII ст.) з Острозького Богоявленського собору.

Про обставини народження немовляти із Назарету у Віфлеємі Іудейському ми дізнаємося у Євангелії від Луки (II;1-7), де розповідається про дитинство Христа та його Матері.

Та в цьому випадку сюжет та сам спосіб його трактування художником переймаються з Євангелії через посередництво богослужіння: в надвечір'я свята читається текст від Матвія (I;18-25), а після Різдвяної Літургії Євангеліє від Матвія (II;1-12).

Крім Євангельського канону ікона використовує і апокрифічні подробиці: це розповідь про магів, якими ніби-то були царі східні: Мельхіор, Гаспар, Вальтасар, а також саме зображення поклоніння волхвів, яке в найдавніших варіантах не поєднувалося з Різдвом Христовим, а представляло окремий сюжет.

Ікона Богоявлення (Хрещення) кінця XVII-XVIII століть показує в центрі Христа у хвилях Йордану, праворуч від якого Іван Предтеча, ліворуч - група ангелів, що тримає наготові одяг та рушники. Над Ним - сфера, що символізує таємничість Бога - Отця і голуб - символ Святого Духа.

Євангеліст Матвій каже, що спаситель прийшов на Йордан до Івана, вимагав від нього хрещення. Іван спочатку стримував його, а потім хрестив. І хрестившись, Ісус вийшов з води, і відкрились йому небеса, і побачив Духа Божого, який сходив як голуб і спустився на нього. І це голос з неба, що казав: це син мій улюблений. (Матв.III;13-17), (МаркаI;9-11), (Лук.III;4). В Євангелії від Івана розповідь про Хрещення опущена.

На святковому богослужінні читається Євангеліє від Матвія (III;13-17), тут даються вказівки художнику на найважливіших осіб подій, загальний характер дій.

Ікона "Стрітення" має своїм євангельським джерелом текст від Луки (II;22-40), де мова йде про те, як Марія і Йосип принесли 40-денного Ісуса в Храм, при якому жила пророчиця Анна. Вона говорить про незвичайну долю новонародженого. У самому храмі їх зустрічає старий Сімеон, який знає, що не помре, аж поки не побачить і не прийме на руки народженого на землі Спасителя світу. На зміну старому приходить новий. І цьому новому - такий закон життя - доведеться вкорінитися у світі лише через жертву. Юного чекає хресна мука. І все це має здійснитися, бо необхідне для людей, для світу.

Ікона "Благовіщення" (XV ст.) має свою істинну та тверду основу в канонічному Євангелії від Луки (I;26-38), яке використовується і під час служби. Тим не менше і апокрифічні перекази не залишились безслідними в історії цього мистецтва. Згідно з Першоєвангеліем Якова, Богородиці було два благовістя, за Євангелією ж псевдо - Матвія було ще й третє передвістя. Є всі підстави вважати, що основою укладення названих вище переказів був подив, виражений Богородицею з приводу архангельського благовістя в канонічних Євангеліях. В апокрифах ці факти, головним чином, спрямовуються до того, щоб показати, що Христос є син Божий, а не син Йосифа, і що народився він поза усякими людськими законами.

Ікона "Вхід Господа в Єрусалим" (XVII-XVIII ст.) виявляє стійкість у своїх іконографічних формах: Ісус Христос у супроводі апостолів, а перед ними група людей і місто Єрусалим. Цю подію описують Євангелії від Матвія (XXI;1-9), Марка (XI;1-10), Луки (XIX;29-38), Івана (XII;12-15).

Євангеліє від Марка (XVI;19), Луки (XXIV;51-52) та Дії святих апостолів (I;9-11), (II;33) розповідають про подію, що стала головним змістовим цент-

ром ікони Вознесіння. За літургією Вознесіння читаються два тексти: серед них - Дії святих апостолів (I;1-12) та Євангеліє від Луки (XXIV;36-53).

Євангельська оповідь преображення - Євангеліє від Матвія (XVI;24-28) - визначила основні риси його зображення на іконі. На 6-8 день після бесіди з учнями про несення хреста, Спаситель взяв Петра, Якова та Івана, вивів їх на високу гору і перевтілився перед ними. Обличчя його засяяло, як сонце, одяг зробився білим, як світло. Та от з'явились Мойсей, Ілля і почали вести бесіду з Ісусом Христом. При цьому Петро сказав: Господи, добре нам тут бути... Коли він ще говорив, з'явилася світла хмара, осінила їх і чути було голос із хмари: це син мій улюблений, в якому моє благоговіння. Його слухайте. І почувши, учні впали на обличчя свої і дуже злякалися. Та Ісус торкнувся їх і сказав: встаньте, не бійтесь. І коли сходили з гори, Ісус заборонив їм говорити про це, поки син не воскресне із мертвих. (Матв.XVI;1-9;Марк;IX;2-13;Луки;IX;28-36).

Відповідно до цього, Ісус Христос зображається на підвищенні, в білому одязі, з ореолом, що прославляє престол Божий. Слава Спасителя, що перевтілився, відображається в променях.

Ікона "Успіння Богоматері" (XVIII ст.) не має прямих текстів в новозавітному каноні. Але на літургії Успіння читається Послання Апостола Павла до філіпійців (2;5-11). Джерелом для цього зображення стали апокрифічні розповіді про смерть Божої Матері Святого Івана Богослова (твір невідомого автора кінця III - початку IV століття), а саме такі перекази:

1) Під час поховання один відомий єврей на ім'я Іефоній направився до гробу з метою скинути його на землю разом з тілом блаженної Марії. Але ангел Господній невидимо вогняним мечем відняв у нього дві руки, починаючи з плечей, і залишив їх висячими у повітрі. І лише після звернення та розкаяння Іефонія і за проханням Петра, руки, що висіли на гробі Володарки, відокремились від нього і приєдналась до Іефонія. Той же передав йому гілку пальми, маючи яку, Іефоній зцілив чимало народу і навернув їх до Господа.

2) Сам Господь з'явився, взяв душу Богоматері, щоб віднести її в рай.

За апокрифом ідеї ікона "Покрова" (1738).

На основі Євангелія, а саме, Послання до євреїв (IX;1-7), (XI;2-28) та апокрифічного переказу - Першоєвангелія від Якова будується ікона "Введення в храм Пресвятої Богородиці". Апокриф так описує цю подію: Новонароджену Марію присвячують Господу і з третього року виховують в храмі. Коли було їй два роки, Іоаким хотів було відвести її в храм, але Анна просила його зачекати з виконанням обіцянки ще на один рік. А коли

виповнилось три роки, покликав дочок єврейських з речами в руках і повели юну в церкву. Зустрів її ієрей та благословив. Посадили її на третій сходинці вівтарній, і почала перебирати ногами Марія від радості. І пішли батьки її і дивувались і прославляли Бога, що не повернулась юна назад. І була вона в церкві Господній як голубка, і приймала вона там їжу з рук ангелів. Коли ж стала вона нареченою, архієрей, по велінню ангела, скликав усіх нежонатих чоловіків і велів кожному принести з собою жезл, на якому Бог і відкриє, кому з них взяти за себе Марію. З жезла Йосифа розцвіла лілія, а з неї і вилетів голуб... І прийняв Йосиф Марію від церкви Бога і зберіг її.

Апокрифічна розповідь лежить і в основі ікони ''Воздвиження Хреста", але відтворюється вона тут переважно не в історичному аспекті, а як піднесення чесного Хреста у церкві на свято Воздвиження, за літургією якого читається Євангелія від Іоана (XIX;6-11,13-20,25-28,30-35).

Не на писання, а на Першоєвангеліє Якова спирається ікона ''Різдво Богоматері". Та на літургії читається Євангелія від Луки (I;48).

Отже, іконографія стоїть у зв'язку з євангельськими текстами, хоча не завжди точно і одноманітно його передає. Дуже часто ступінь користування ними визначає відношення до них богослужіння, хоча стверджувати це категорично не можна. Окрім Святого Письма, ще одним джерелом ікони є апокрифи як твори благочестивого поетичного чуття і споглядальної творчої думки, і вони, як і іконопис, є втіленням споглядального християнського духу.

Summary

Kvasyuk L. Canonical and apocryphal parts of the Bible in the masterpieces of icons of the Ostroh folk museum

Icon-painting and sacred literature are the two arts, that exhaust the main conscious ideas of humanity. During centuries they contacted uninterruptedly and influenced each other. They are just different forms of creative work with the same in the basis. In the article the author wants to show influence of canonical and apocryphal parts of Bible on the icon-painting, using icons of the Ostroh museum.

It's stressed that icon follows the biblical texts, but doesn't always reproduce it with the same accuracy and variety, i. e. it has a historical character.

The author has come to the conclusion that apocryph and icon display poetical sensation and contemplative creative thought.